



## Tanítómestereink

### Eötvös József: Gondolatok<sup>1</sup>

Minden ember saját boldogsága után fárad, de azt mindenki csak másban találhatja fel. Legyen Isten, emberiség, haza, családi körünk vagy bármi más, de mindenkinek saját személyén kívül szükséges valami, amiben s aminek élhessen. Szerencsénk tulajdonképpen csak attól függ, hogy saját szívünk szerint választhassuk a célt, melynek magunkat feláldozzuk. E szabadság és saját személyünk ily alárendelése nélkül nincs megelégedés a világon. (38.)

Aki embereket oktatni vagy felettök uralkodni akar, az előbb győzze le önmagát és uralkodjék saját szenvedélyei fölött. Ez első föltétele minden hatalomnak, melyet mások fölött gyakorolhatunk, s a keresztyén vallás, midőn tőlünk önmegtagadást kíván, más szavakban csak ugyanazon elvet hirdeti, mely az életfilozófia alapja. Minden embernek becse azon aránytól függ, melyben magát akár egy magasabb hatalom parancsainak, akár saját meggyőződésének alárendelni képes. (48.)

Bármit mondjanak pesszimistáink, az emberi természet legnemesebb része most sem veszett el, s állítólag romlott századunkban is elég oly embert találunk, ki a legnagyobb önfeláldozásra képes, csakhogy az ember ezen tulajdonát, mely őt Isten képmásává teszi, korlátolt természeténél fogva csak korlátolt körben gyakorolhatja. Ki tőle többet követel, s azt kívánja, hogy az egész emberiségnek áldozza fel magát, s azon befolyásról, melyet szűkebb körökben gyakorolhatna, lemondjon: az megfosztotta őt legnemesebb tulajdonaitól is, mert megfosztotta gyakorolhatóságuk lehetőségétől. S a kozmopoliticizmusnak, melyet napjainkban sokan a hazaszeretet rovására hirdetnek, ha az valaha általánossá válhatnék – nem ez lenne-e következménye? (62–63.)

Előbb az a panasz emeltetett a létező nevelési rendszer ellen, hogy a gyermekek nem tanulnak eleget, jelenleg épen az ellenkezőt mondhatjuk s gyermekeink többet tanulnak, mint amennyit felfogni bírnak. Az eredmény ugyanaz marad, s az, ki húsz mázsa aranyat ad valakinek, de azon feltétel alatt, hogy azt maga vigye el vállain, valóban nem érdemel több köszönetét, mint ha neki semmit nem adott volna. (72.)

Ha a gyermekben egyes hajlamokat veszünk észre, melyek a többiek felett túlnyomóak, s azért veszélyesekké válhatnak, a nevelésnek feladata nem az, hogy e hajlamokat gyön­gítsük, hanem az, hogy helyesen irányozzuk, mert hisz épen e hajlamok alkotják jellemének alapját; mi jövőjére nézve veszélyessé válhatik, az egyszersmind erejének föltétele, s ki növendékénél az ily hajlamok megsemmisítésén dolgozik, úgy jár el, mint ha vala-

---

1 150 évvel ezelőtt hunyt el báró Eötvös József (Buda, 1813. szept. 13.–Pest, 1871. febr. 2.) író, művelődéspolitikus, az MTA elnöke. Gazdag életművéből *Gondolatok* című könyvét emeljük ki, abból közöljük szemelvényeinket. A közlés alapjául szolgáló kiadás: *Gondolatok*. Eötvös József összes munkái (19). Révai, Budapest, 1903. A helyesírást a maihoz igazítottuk, de megőriztük az íróra jellemző stílusjegyeket, szóhasználatot. Az egyes idézetek végén a kötet oldalszámaira utalunk. (A szerk.)

ki azért, hogy magát a gőzhajó katlanának szétrepedése ellen biztosítsa, a tüzet oltaná el. (73-74.)

Ha a fa, midőn gyümölcsét hordja, visszaemlékezhetnék virágzásainak napjaira, mi szegénynek érezné magát! Azon számtalan bimbóból, melyeknek mindegyike egy gyümölcsnek csiráját hordá magában, aránylag mily kevés teljesíté ígérését! Miért panaszkodunk tehát sorsunk ellen mi, ha mindent, mire magunkat ifjúságunkban hivatva gondoltuk, egészen nem értük el? Sok virág hullt le, mely nem gyümölcsözött, de mindenik szebbíté tavaszunkat, és ha minden virág gyümölcse fejlődött volna, ki tudja, elbírnók-e életünk gazdag terhét. (78-79.)

A növény nem fejlődhetik se szebbre, se nagyobbra, mint azt természete engedi, s így kifejlődésének határai már csirájában fekszenek; de mennyiben éri el ezen határokat, az a körülményektől függ, és a kifejtett növény analíziséből látjuk, hogy benne nincs egy párány, melyet nem a környező földből vagy légköréből vett volna fel. Ezt mondhatjuk az emberekről is. A természet csak kifejlődésünk lehetőségét adja. A kifejlődés maga körülményeinktől függ, s ha a lelki tehetségeknek tökéletes analízise lehetséges lenne, bámulva győződnenk meg, hogy a látszólag legeredetibb szellemben is mennyi van, mit csak körének, s mily kevés, mit magának köszön; úgy, hogy az, mit lángésznek nevezünk, tulajdonkép csak azon könnyűségben áll, mellyel bizonyos egyének mások eszméit és ismereteit magokba felvenni s asszimilálni képesek. (88.)

Az emberiséget csak egy új eszme vagy egy új igazság mentheti meg jelen szerencsétlen helyzetéből, ezt halljuk sokszor, s ez általános meggyőződésből kiindulva, nem hiányzanak, kik ezen új igazság kereséséhez fognak, vagy minden tanban, mely, mint a kommunizmus vagy a szocializmus, újnak látszik, e mindenben segítő gyógyszert, nemünk új megváltóját gyanítják, s mégis nincs semmi, mi a történet összes tapasztalásaival annyira ellenkezésben állna, mint e meggyőződés. — Az emberiség bajain soha új eszme nem segített még. A keresztyénség, mely az ókor rothadt állapotját megújítva, jelen civilizációnkat alkotó, nem hirdetett semmit, mi, mint eszme, a zsidók vallásos, vagy a görögök s rómaiak filozófiai tanai között nem volna feltalálható. Az eszméknek hatalma és jótékonyága csak általánosságukban fekszik, és ez mindig csak hosszú időnek lehet szüleménye. Ha tehát jelen viszonyainkkal meg nem elégedve, egy szebb jövőt várunk, és azt előkészíteni akarjuk, ne új eszmékbe, ne eddig hallatlan kombinációkba helyezük bizalmunkat, hanem inkább a már létező, a már elterjedt eszmék között keressük fel azokat, melyek az emberiség jelen művelődési fokának s helyzeteinek megfelelően, általánosokká válhatnak; elhagyva, sőt megtámadva azt, mi túlélve magát, többé általános meggyőződéssé nem válhatik, s hasonló kép mellőzve mindent, mi talán egykor, de a jelen viszonyok között még nem lehet általános. (64.)

Az emberi természet nem változik, s bármennyire menjünk vissza a történetben, mindig úgy találjuk az embereket, mint azokat ismerjük; más eszmékkel s ismeretekkel, különböző helyzetben, de ugyanazon anyagi s erkölcsi szükségekkel, vágyakkal s gyöngeségekkel. Így tartja meg a fának lombja formáját, s a százados csernek magas ágain épen oly leveleket találunk, minők az egy éves csemetén zöldülnek, legfeljebb azon különbséggel, hogy az utóbbiak néha nagyobbak, vagy legalább nagyobbaknak látszanak. De, mert az egyes levelek hasonlóak maradnak, az egész fa nem változott-e azért, s mert az egyes levél most is oly gyöngén függ ágán s minden szellőre megindul, vajon maga a fa nem változott-e meg, s nem kíván-e szabadabb tért kifejlődésére, s vajon, aki azzal úgy akarna bánni, mint midőn a nagy fa még csemete volt, nem tartaná-e őrülnék? Ez képe haladásunknak, mely, ha az egyéneket tekintjük, épen oly csekély és észrevehetetlen, mint nagyszerű, ha egész nemze-

tekre vagy az emberiségre fordítjuk figyelmünket, s ezért nincs nagyobb tévedés, mint ha valaki az emberi természet változhatatlanságaiból társadalmi formáink változhatatlanságát akarja következtetni. (167–168.)

Bármily magas fogalmunk legyen az emberi méltóságról, bizonyos, hogy a legnagyobb rész azon természetes ösztönnel születik, hogy magát valaminek vagy valakinek alávesse. S minthogy egyesek szintén természeteknél fogva hatalomra törekszenek, nem bámulhatni, ha a műveletlen népeket mindig egyes vezetők korlátlan uralma alatt találjuk. A szabadságnak, hogy az fenntartassék, különös intézményekre van szüksége, míg a szolgaság gyomként magától támad és terjed. Az a közmondás, hogy az ember szabadságra születik, szép, de nem igazolja a történelem, mely inkább azt mutatja, hogy az ember szolgaságra születik, s csak méltóság által emelkedik a szabadsághoz. (178.)

Főfeladata minden alkotmánynak: egyesíteni a rendet a szabadsággal, de kétségtelen, hogy ez nagy nehézségekkel jár. Minthogy a szabadság abban áll, hogy mindenki saját hajlamait és meggyőződéseit kövesse, s amennyiben mások jogait nem sérti, tevékenységében ne akadályoztassák, természetes, hogy a nézetek különfélesége és azon tevékenységi vágy következtében a szabadság mindig, ha nem is ellentéteket, legalább zavart idéz elő. E zavart elkerülni a szabadság megsemmisítése nélkül csak úgy lehet, ha a tevékenységnek külön minden egyes irányait szintén organizáljuk, s a társadalmi viszonyokat úgy rendezzük el, hogy az egyesek tevékenysége minden irányban, nem ugyan az állam, de azon kisebb társasági viszonyok által, melyekben az egyes áll, szabályozva legyen. Úgy vagyok meggyőződve, hogy alkotmányos szerkezetünkben az eddig követett el éppen ellenkező irányt kell követnünk, s ahelyett, hogy az állam eddig minden önállóan szervezett társaságot maga mellett elnyomott, mert hatalmát félté, inkább azon kell dolgoznunk, hogy az állam mellett mennél több ily organizmusok létezzenek, melyek, mint a szabad egyház és nagyobb egyletek, az államnak hatalmát ugyan korlátozzák, de a rend fenntartásában az államot segítik. (185–186.)

A kommunisták a birtok közösségének védelmére az első keresztyénekre hivatkoznak. A különbség e kettő között csak abban fekszik, hogy az első keresztyének vagyonukat azért osztották meg, mert magasabb cél után törekedve, azt megvetették; míg a kommunisták a közösséget azért követelik, mert az anyagi élvezetet mindenkinek fölébe tévén, az egyenlőségnek csak annyiban tulajdonítanak fontosságot, amennyiben az a vagyona és anyagi élvezetre is kiterjed. (198.)

Danton beszéde híressé vált, melyben mondá, hogy Franciaország megmentésére merészség kell, és ismét merészség, és még egyszer merészség. Ha Danton államférfiúi képességgel bírt, átlátta volna, hogy a francia forradalmat éppen a túlvitt merészség rontotta meg. Általán véve a forradalmak nem az erély, hanem a rend hiánya miatt vesznek el, és ép mert Washington azt megérté, azért alapíthatá meg a szabadságot. Az erő, melyet egy szabadságért lelkesült nép kifejthet, roppant, de ellenállhatatlanná csak akkor válik, ha azt szabályozni tudjuk. Rend nélkül az erőnek és lelkesülésnek nagysága csak a zavar roppantóságát növeli. (200.)

Haladni csak úgy lehet, ha míg egyik lábunkkal előre lépünk, a másikat helyén hagyjuk. Ez első törvénye minden haladásnak, mely szintúgy áll, ha nagy államok s egész népek, mint ha csak egyes emberek haladását tekintjük. (226.)

Isten képe mására teremtette az embert, de sárból. Mi benne isteni: egy lehelet; a többi e föld porának része. (259.)